

DOKUMENTUM

ELFELEDETT ÉS ISMERETLEN MAGYAR ÍRÓLEVELEK I.

ZRÍNYI, GYÖNGYÖSI LEVELESLÁDÁJÁBÓL

1. A költő Zrínyi elfeledett levele 1645-ből

„Habent sua fata — litterae” — vagyis nemcsak a könyveknek, hanem a leveleknek is megvan a maguk története.

Az alább ismertetendő Zrínyi-levelet majd' egy évtizede sugorgattam,¹ hogy néhány más kiadatlan vagy elfelejtett írólevél társaságában közreadjam.

1985-ben említést tettem róla egyik Zrínyi-kutatónkknak az Országos Széchényi Könyvtár várbeli új palotájában, aki egy kicsit lehűtöt, mikor a levél rövid tartalmi jellemzése alapján jelezte, hogy másfél évtizede közreadta Bácskai Antal Szegeden, az *Acta Historiae Litterarum* 1971. évfolyamában.

Arra gondoltam mindjárt, hogy a közlő ugyanazt a forrást ismerte, amelyet én: P. Szathmári Károlynak a *Hazánk s a Külföld* 1866. évfolyamában a „Vegyes közlemények”-ben eldugott publikációját.² Kiderült azonban, hogy Bácskai Antal a kolozsvári Állami Levéltár anyagából az eredeti levelet közölte; ugyanazt, amelyet P. Szathmári Károly is látott, több mint száz évvel korábban: csak ő még ifj. báró Kemény Istvánnak, a levélbeli címzett, Kemény Simon leszámazottjának levéltárában bukkant rá. Ilyenformán Bácskai Antalé voltaképpen másodközlés, bár egyáltalán nem fölösleges, mivel betűhíven adja az elfelejtett levelet, amelyet P. Szathmári korszerű-

¹ Jó két évtizede írtam egy életrajzi regényt is a költő-hadvezérről: *Főnix-madár* címmel, 1969-ben jelent meg a Móra Kiadó „Nagy emberek” sorozatában.

² P. Szathmári Károly: *Zrínyi Miklós, a költő eredeti levele. Hazánk s a Külföld*. 1866. 10. sz. (márc. 11.) 160.

sített helyesírással közölt, s latin kezdő- és záróformuláit is csak magyarra fordítva. Némi többlettel azonban így is szolgál P. Szathmári közlése: Bácskai nem említi, hogy a levél Zrínyi kézírása-e vagy sem; P. Szathmáritól tudjuk, hogy „Ez érdekes levél idegen kéztől van; csak az aláírás Zrínyié.” Vagyis, mint levelei jó részét, ezt sem saját kezűleg írta a költő, hanem tollba mondta íródeákjának. A *Hazánk s a Külföld* közlésében a levél évszámában sajtóhiba van: 1554 helyes olvasata nyilván 1654: akkor kötött házasságot Kemény János és Lónyai Anna fia, Kemény Simon, akinek házasságát üdvözli Zrínyi rövid, szerencsekívánó levele, 1654. április 25-ről, Csáktornyról keltezve. A levél címzettjéről Bácskai ezt írja: „Az 1633–1675 közt élt Kemény Simont 1652-ben küldte apja, a későbbi fejedelem a »muraközi Athenás« meglátogatására. Az eljegyzési gratuláció csak két évvel ezután kelt. Egyik adat sem érdektelen, politikai szempontból sem! Hiszen épp 1653/54-ben járnak először Zrínyinél II. Rákóczi György követei; az erdélyi főúri sarj tehát megelőzte őket. Az 1654 tavaszán kapott jókívánságoknak pedig volt folytatásuk: nem sokáig kellett »várni az időt, amelyben szolgálhasson« a levélíró a Kemény családnak. Simonról sem tételezhető föl, hogy később is — főleg a fejedelem apa halála utáni magyarországi szervezkedésekor — ne igyekezett volna találkozni és együttműködni Zrínyivel, aki Montecuccolit oly hevesen vádolta Kemény János bukásáért.”³ P. Szathmári említi Kemény Simon feleségének (pontosabban: első feleségének) nevét is: „Zrínyi Miklós, a költő eredeti levele Kemény Simonhoz, a későbbi erdélyi fejedelem fiához, válaszul en- nek meghívójára, melyet első nejevel, Allia Máriával történt összekelése alkalmával intézett hozzá.”

Bácskai leírja a levél pecsétjét is: „A címzés felett a második lap aljából kivágott papírkockára, viaszba nyomott gyűrűpecséttel. Eredetije egy ívnyi papírlap első lapján, a címzés a második lap hátán . . .”⁴ P. Szathmári említi a pecsét színét is: „finommetszésű vörös pecséttel van ellátva”.

A levél, valamint Bácskai Antal három másik levélközlése is (Bánffy Zsigmondé a beszercei főbírónak, Apafi Mihályé a beszercei tanácsnak, Kálnoki Sámuelé Szappanos Tamásnak) jól mutatja a Habsburg-Magyarországon élő nagy államférfinak az önálló,

³ Ld. Bácskai Antal: *A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. — Levelek 1654–1679-ből.* — Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historiae Litterarum. Tomus X–XI. Szeged 1971. 87–89.

⁴ Bácskai: *I. h.* 87.

⁵ Uo. 88.

protestáns Erdélyhez fűződő kapcsolatait, amelyeket nem szűnt meg ápolni haláláig.

Alighogy Kovács Sándor Iván közlése az Országos Széchényi Könyvtárban némileg elkedvetlenített, szinte percekben belül újabb elfeledett Zrínyi-levéltre bukkantam: éppen az *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez* című kiadvány oly gazdag évfolyamait lapozgattam (a Caraffa-féle eperjesi vértörvényszékhez keresve forrásokat), s rálapoztam az I. kötet 139. oldalán egy Zrínyi-levéltre — amelyről hamarosan kiderült, hogy a Zrínyi-levelezés köteteiből hiányzik.

E levél majd tíz évvel korábbi, mint a Kemény Simonhoz küldött: a folyóiratban 1615 az évszám (*Zrínyi Miklós grófnak egy levele 1615-ből*, s hasonlóan a keltezésben is), de ez nyilván sajtóhiba 1645 helyett, hiszen 1615-ben a költő még meg sem született.

Hitelességéhez kétség nem fér: a közlő, „Fábián István tanító” a címzett egyik leszármazottjának tulajdonából adta ki („Eredetije S t é p á n Gábor birtokában”), s a költő jól ismert eredeti aláírását is közli hasonmásban (arról nem szól, hogy csak az aláírás származik-e magától a költőtől, vagy az egész levél); a levél helyesírása s egy megjegyzése szerint („My kezönk iratával megh erőssettetöt”) az egész Zrínyi kézírása lehetett, bár ez a mondat úgy is értelmezhető, hogy csak az aláírás származik tőle.

Fábián István, a keltezés helyét nem tudván kiolvasni, így közölte azt: „Iratot S, ákthsemán” [!], pedig nyilvánvaló, hogy *Csáktornyan* a helyes olvasat; másutt meg öt ponttal pontozza ki a levél egy helyét, s nem tudni, azért-e mert olvashatatlan vagy hiányos a levél, vagy pedig csak azért, mert nem tudta kibetűzni. De lássuk magát a levelet — közelebbről: bizonyáglevelet, testimoniumot — Fábián István 1896-i közlése szerint:

„My Zriny Miklos örökös Groff, Zala, es Somogy Varmegyeknek Feö Ispania etct. Adgiok mindeneknek ertessere, kik ez My leveleönket lattiak . . . hogy az Nemes es Vitézleö Várady Stepan Ferencz Uram, nalunk ötth loval zolghalvan, eztendeyet yo becheölettel, embersséggel ky tölthvén becheü neve[!], yamboröl[!], menth el my theöleönk masutis lathny, halany, thanulny es probalny igiekezvén. Ennek bizom' saghara[!] attök[!] neky. ez My kezönk iratával megh erőssettetöt leveleönket, kervén minden rendeket zeretettel, hogy Stepan Ferencz Uramath yartaban, keölteben lassak yo zemmel, es ahol kivanthathek, zolghalattiat vegiek bizvast, io kedvel, my eretheönk es az my baratsaghunkért.

Iratot S^oákthsemán [= Csáktornyán] 29. Aprilis Anno
1615. [= 1645]

Z[rinyi] Miklos

(P. H.)

[Hasonmás aláírás] (Eredetije Stepán Gábor birtoká-
ban)

Közli: Fábrián István, tanító⁶

A keltezés alatt a közleményben „P. H.”, vagyis Zrínyi bizonyára pecsétgyűrűjével zárta le a levelet.

A bizonyáglevelében szereplő Várady Stepan Ferencről annyit tudunk, hogy a Stépán (Nagy-Váradi) család Bihar és Zemplén megyei birtokos nemes família volt, s a XVII. században Biharban virágzott. Nagy Iván Szirmay Antal Zemplén megyei kötete nyomán név szerint is említi Stépán Ferencet, aki „1646-ban Tokaj várában kapitány volt, neje állítólag Ráskay Zsuzsanna, fia Stépán Ferencz Rákóczi híve, N.-Váradon lakott 1660-ban, neje Teleky Anna, T. Mihály huga volt.” A Zrínyi bizonyáglevelében szereplő „Nemes es Vitézleő Varady Stepan Ferencz” bizonyára az ifjabb Stépán Ferenczel azonos, aki Teleki Mihály erdélyi kancellár hűgát vette feleségül. Így ez a második elfeledett Zrínyi-levél is a költő-hadvezér oly fontos erdélyi kapcsolataihoz szolgáltat adatokat.

A huszonöt éves ifjú grófnak, Zala és Somogy főispánjának ez az újabb hiteles — s az eddigi gyűjteményes kiadásokból hiányzó — elfeledett levele újból sürgető szükséggel veti föl Zrínyi Miklós összes műveinek annyira hiányzó szövegkritikai kiadását.

2. Gyöngyösi István ismeretlen levele 1703-ból

A „magyar Ovidius”-nak, Zrínyi kortársának (s versenytársának egy nem egészen egyenlő fegyverzetű és igényű költői versenyben) műveit összegyűjtve, megbízható, kritikai igényű kiadásban bírjuk. Levelezése azonban nincs úgy összegyűjtve, mint a *Szigeti veszedelem* írójának. Igaz, hogy Zrínyi levelezése — az író szervező, államférfiúi munkája folytán is — jóval jelentősebb, de Gyöngyösi levélváltása is belevilágít egy másik országgrész birtokviszonyaiba, családtörténetébe — s ezen át művelődéstörténetébe.

⁶ Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez. I. k. (1896). 139.

⁷ Ld. Nagy Iván: *Magyarország családai*. X. Pest. 1863. 365.

Eddig a legtöbb Gyöngyösi-levelet Thaly Kálmán tette közzé 1870–73 között,⁸ majd az utolsó közlés a költő műveit sajtó alá rendező Badics Ferenc tollából jelent meg, 1913-ban.⁹ Ezekon kívül egyetlen levele látott még világot nyomtatásban a *Murányi Vénusz* írójának: 1703. dec. 7-én Telekessy István egri püspökhöz intézett sorai.¹⁰

Alább közlendő levelünk szintén 1703-ból származik, s arról a birtokrendezési ügyről szól, amelyről 1703. jún. 11-én Csetnekről Koháry Istvánhoz írt soraiban is említést tett a költő: „Hólnap itt a csetneki dominiumban Berdárka és Feketepataka nevű faluk között levő valamely határbeli controversiának decidálására substitutus viceispány Bárcki György uram ő kime fog kijönni, és azon terminusra más főrendek és böcsületes emberek is fognak concurrálni, nemcsak ezen nemes vármegyéből, hanem máshonnét is.”¹¹

A fenti levelet a Koháry-levéltár rendezetlen részéből közölte Thaly: az alábbi levél Eperjesen bukkant fel századunkban, s Dobay Sándor magántulajdonában van.¹²

Bizodalmas jo akaro Uraimékk̄ [= Uraiméknak]
K̄K̄K̄ [= Kegyelmeteknek] ajánlom köteles szolgálata-
tomat.

Hogy nékem írott Levelére illy későn adok Kegyelmetékk̄ [= Kegyelmeteknek] választ, kérem ne tulajdonítsa másnak, hanem a' mikor azon Kegyelmetek Levele kezemhez jutott, akkor már el butusztak vólt a' Nemes vár megye tisztei, és a' medig Fő Ispány Ur^{a)} eő Nagā [= Nagysága] pro Restauratione eorundem^{b)} nem terminált^{c)} addig. A' Berdárkiak dolgáb̄ [= dolgában] teendő Metalis rectificatio^{d)} dolgában nem tudhattam mi bizonyost irnom K̄K̄K̄ [= Kegyelmeteknek]. Hanem szintén csak ma vévén említett Fő

⁸ Századok, 1870. 123–127; 1871. 281–284; 1873. 506–510., illetve: *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*. Bp. 1872. 297–336.

⁹ ItK, 1913. 65–98.

¹⁰ *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*. 1907. 370–371.

¹¹ Századok, 1870. 125.

¹² A helytörténéz Dobay Sándor tanulmányát Gyöngyösi úrnő-jéről, Széchy Máriáról, lásd: *Honismeret*, 1981. 31–32.

Ispány Ur eő Naga Levelét a' mellyb̄ [= a'mellyben] ezen most folyó hónap 9 napjára terminál eő Naġa a' Tisztekk̄ [= Tiszteknek] Szutyb̄ [= Szutyban?] akit a' fa arant,^{e)} a' melly azon Terminusson végben menvén, azután valamikor cum suo comoditate^{f)} reá érkezhetik Kglmetek [= Kegyelmetek] azon vilongó Határ el igazitássát Törvényessen fel venni ki kérheti Kglmetek [= Kegyelmetek] a' Nemes vármegye vice Ispányát, annak Törvényes végbe vitelére a' kib̄ [= kiben] énis kívánok (:Isten azt adván érnem:) szolgálnom tudván mi némű veszedelem következik abul, ha további azon vilongó Határ abb̄ [= abban] a' Controversiaban^{g)} léssen, a' mellyben eddig vólt, vagyon mostis. Előbeni Levelemb̄ [= Levelemben] Szent Iványi Mátyás Uramot említettem vala, hogy a' Berdarkiakk̄ [= Berdarkiaknak] szolgálhatna: De mint hogy már eő Kglme [= Kegyelme] Jelenikne [= Jelenikné] Aszszonyom részérül elenek [= ellenek] kezdet agalni, mást kellett eő Kglme [= Kegyelme] hellet [?] azok mellé keresni. Nékem pedig parantsolljon tovább is bizvást Kglmetek [= Kegyelmetek], a' mire elégséges lések [?] kívánok örömet szolgálnom a' mint hogy Marad [= Maradok] KKK [= Kegyelmeteknek]

Csetnek 2 8br̄ [= Octobris]

Köteles szolgálja

Gyöngyösi István

Ā [= Anno] 1703

[A külzeten a címzés:]

Perillustribus et Prōis [?]

Dnis [= Dominis] Nicolao Mariassi de Markus Falva, et Balthasari Horvath de Rádek I. [?] Cōttus [= Comitatus] Saarosien̄ [= Saarosiensis] Primariis Assessoribus & Dnis [= Dominis] et Affinibus observandis.

Markus Falva.^{h)}

a) A levélben említett főispán nyilvánvalóan Andrassy Péter gömöri főispánnal azonos (vö. Nagy Iván: *Gyöngyösi István életrajzi adatainak s származásának megállapítása*. Bp. 1897. 22 kk., továbbá ItK, 1897. 439). b) *pro Restauratione eorundem* (lat.) = azok tiszttségének betöltéséről (ti. akik „el butsztak volt” hivataluktól). c) *nem terminált* (lat.) = nem hozott végzést. d) *Metalis rectificatio* (lat.) = ha tárkiigazítás. e) *arant* (rég.) = iránt. f) *cum suo comoditate* (lat.) = saját kényelme (alkalmatossága) szerint g) *Controversia* (lat.) = vitatás, viszály h) A címzés magyarul = Az igen kitűnő és márkusfalvi Máriássi Miklós és rádeki Horváth Boldizsár uraknak, Sáros vármegeye első táblabíráinak, tisztelt urainak és rokonainak.

A levél hitelességét a költő életrajzába pontosan beleillő adatai, autográf voltát egyéb, hiteles kézírataival azonos írásképe bizonyítják.

A birtokvitáról szóló levél címzettje, Máriássy Miklós annak a Máriássy Istvánnak volt családtagja, akinek Csetnek és Dobsina mezővárosban s Berzéta, Tudna stb. községekben levő vagyonát Esterházy Pál nádor 1693. júl. 13-án a költőnek adományozta.¹³ A levélben előforduló Berdárka község a Thököly-fölkelésben részt vett Máriássy István „hűtlensége” folytán került Gyöngyösi birtokába 1693 őszén.¹⁴ Ezzel azonban hosszas birtokvita vette kezdetét: Máriássy Pál már 1693. nov. 6-án megjelent a jászói konvent előtt, s maga és testvérei nevében levelünk címzettje, Máriássy Miklós tiltakozott a szepesi káptalan előtt.¹⁵ s perre került a dolog, amelyet a költő megnyert. Mire 1696 májusában Máriássy Gábor a szepesi káptalan előtt a pert megszüntette, de — Gyöngyösi itt közölt leveléből kitetszően — még maradt eligazítanivaló a határvitában, noha az ügyet a felek békés úton igyekeztek rendezni.

A levél befejező része a költő egy korábbi levelére utal vissza: az itt említett Jelenikné bizonyára Jelenik András egykori gömöri alispán feleségével azonos; az 1700. okt. 4-én lemondott Jelenik helyére választották meg Gyöngyösit¹⁶, s ugyancsak ő volt az, aki megszüntette annak idején a Máriássyoknak Gyöngyösi ellen folytatott perét.¹⁷

¹³ Ld.: Badics Ferenc: *Gyöngyösi István élete és költészete*. Bp. 1939. 97—98.

¹⁴ Ld. uo. 97.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Ld. Badics F.: *I. m.* 105.

¹⁷ Ld. ItK, 1898. 214.

A most közreadott Gyöngyösi-levél nem ad újat költői munkásságát illetően, de mint életrajzi adalék jól illeszkedik a Thaly és Nagy Iván által közreadott levelezéshez, s rávilágít az öreg költő utolsó éveinek gazdasági gondjaira, vesződéseire.

SZILÁGYI FERENC

VITNYÉDY JÁNOS FRANCIA VERSE 1663-BÓL*

Vitnyédy István Zrínyi Miklós bizalmas híve volt: munkásságát jogászi, kancellári, tanácsadói minőségben fejtette ki az 1650-es évek elejétől egészen „a század phoenixének” 1664-es haláláig. Tevékenységét Zrínyi is, a kor magyar közéleté is sokra tartotta.¹

Vitnyédy — s ezt jellemző adatnak tartjuk — egyaránt szerepel Nagy Iván *Magyarország családai* című munkájában,² mely szándéka szerint „a magyar korona alatti országok összes nemes családait tartalmazza”, valamint Házi Jenő könyvében, a *Soproni polgárcsaládokban* is.³

A nemességet 1613-ban kapta meg a Vitnyédy család, tehát egy évvel István születése után, aki pályája, mentalitása szerint polgárnak tekinthető; címe, szerzett vagyona szerint nemes; nagy műveltsége, tevékenységének súlya, kiterjedtsége már főemberré emelik, legálábbis Bethlen Miklós, aki 1664-ben nála vendégeskedett, mint „lutheránus prókátort és főembert” említi.⁴ Zrínyi így írt róla: „Jó embernek ismerem és többre tartom a jóhízemű lutheránust, mint a rossz hízemű katolikust.”⁵

* Ez a dolgozat az ELTE Zrínyi-szemináriumán készült.

¹ A Zrínyi—Vitnyédy kapcsolatáról lásd Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. 2., átdolg. kiad. Bp. 1964. 532—537.; Kovács Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*. Bp. 1985. 67, 359.

² Nagy Iván: *Magyarország családai*. XII. köt. Pest, 1865. 231—233.

³ Házi Jenő: *Soproni polgárcsaládok*. I. köt. 442. Bp. 1982.

⁴ Bethlen Miklós *Önéletírása*. Kiad. V. Windisch Éva. I. köt. Bp. 1955. 204.

⁵ Idézi Klaniczay Tibor: *I. m.* 534.